

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 1-2 (169) | str. 1–262

Rajko Bratož, *Marcellinus von Dalmatien und die Frage der Verselbständigung Dalmatiens zu seiner Zeit* • Svit Komel, *Vpliv katastrskih popisov na izvedbo zemljiške odveze na Kranjskem* • Miha Zobec, *Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813-1891) med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot vaškega mogotca* • Tomasz Jacek Lis, *Austrian-Croat relations in Habsburg Bosnia and Herzegovina* • Žarko Leković, *An overview of Political, Diplomatic and Social Affairs in Montenegro on the Eve of the First World War* • Biljana Ristić, *Vojaške bolnišnice in pokopališče v Škofji Loki* • Oto Luthar, *Poletje s Tukididom. O nekaterih aktualnih vprašanjih zgodovinopisja*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 1-2 (169) | str. 1-262

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarevič (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 10. april 2024.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2024: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokoјence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2024

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 10, 2024.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2024): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2024

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Marcellinus von Dalmatien und die Frage der
Verselbständigung Dalmatiens zu seiner Zeit8–29
Marcelin iz Dalmacije in vprašanje osamosvojitve
Dalmacije v njegovem času
- Svit **Komel**, Vpliv katastrskih popisov na izvedbo zemljiške
odveze na Kranjskem30–99
Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
on the execution of the land relief in Carniola
- Miha **Zobec**, Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813-1891)
med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot
vaškega mogotca 100–119
Tomaj landowner and politician Anton Černe (1813-1891)
between Vienna and his community of origin:
a close-up look at the life of a village tycoon
- Tomasz **Jacek Lis**, Austrian-Croat relations in Habsburg
Bosnia and Herzegovina 120–147
Avstrijsko-hrvaški odnosi v habsburški Bosni in Hercegovini
- Žarko **Leković**, An overview of Political, Diplomatic and Social
Affairs in Montenegro on the Eve of the First World War 148–166
Pregled političnih, diplomatskih in družbenih razmer
v Črni gori na predvečer prve svetovne vojne
- Biljana **Ristić**, Vojaške bolnišnice in pokopališče v Škofji Loki 168–190
The Field Hospitals and Military Cemetery in Škofja Loka
- Oto **Luthar**, Poletje s Tukididom. O nekaterih aktualnih
vprašanjih zgodovinarstva 192–215
Summer with Thucydides. On Some Current
Questions of Historiography

Jubileji – Anniversaries

Osemdeset let prof. dr. Janka Prunka (Jure Perovšek)	218–221
Janko Prunk – An Octogenerian	
Salvator Žitko – osemdesetletnik (Dušan Mlacović)	222–224
Salvator Žiško – An Octogenerian	
Metod Benedik – osemdesetletnik (Bogdan Kolar)	225–228
Metod Benedik – An Octogenerian	

V spomin – In memoriam

Ana Benedetič (Tatjana Dekleva)	230–232
Miloš Fon (Rajko Bratož)	233

Kongresi in simpoziji – Congresses, Symposia

Poletna šola Okoljska zgodovina in historična ekologija Dinarskega krasa (Ljubljana, 25.–30. september 2023) (Brina Kotar)	236–238
Summer School Environmental History and Historical Ecology of the Dinaric Karst	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Žarko Lazarevič, Marta Rendla, Janja Sedlaček, Zgodovina zadružništva v Sloveniji (1856–1992) (Bojan Balkovec)	240–242
Ana Cergol Paradiž, »Bela kuga«: ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnama (Irena Selišnik)	243–245
Daniel Siter, Rogaška Slatina pod kljukastim križem: zdravilišče med okupacijo 1941–1945 (Tomaž Teropšič)	246–248
Robovi, stičišča in utopije prijateljstva. Spregledane kulturne izmenjave v senci politike (Žiga Smolič)	249–253
Julie Rak, False Summit: Gender in Mountaineering Nonfiction (Julija Šuligoj)	254–258

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	259–262
Instructions for Authors	

Razprave

Miha Zobec

Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813–1891) med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot vaškega mogotca

ZOBEC, Miha, dr., znanst. sodelavec/doc., Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, SI-1000 Ljubljana; Novi trg 2, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, SI-6000 Koper, Titov trg 5, miha.zobec@fhs.upr.si, miha.zobec@zrc-sazu.si
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8655-4669>

Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813-1891) med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot vaškega mogotca
Zgodovinski časopis, Ljubljana 78/2024, št. 1-2, str. 100-119, cit. 82

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Prispevek prinaša vpogled v življenje Antona Černeta, tomajskega posestnika in poslanca v deželnem zboru v Gorici in državnem zboru na Dunaju. Glede na to, da je Černe preživel velik del 19. stoletja, podrobna raziskava njegovega življenja omogoča pregled ekonomskih in političnih dogajanj, ki so zaznamovala to obdobje na Slovenskem, zlasti pa procese, povezane z razvojem kapitalističnega gospodarjenja na podeželju in razmahom nacionalnega gibanja. S študijo primera, a ob vstavljanju v kontekst časa, si prispevek prizadeva razumeti odnose med vaško skupnostjo, elitami ter javnimi oblastmi.

Ključne besede: Anton Černe, Tomaj, Habsburška monarhija, vaške elite

ZOBEC, Miha, PhD, Research Associate/Assistant Professor, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenian Migration Institute, SI-1000 Ljubljana, Nov trg 2; University of Primorska, Faculty of Humanities, SI-6000 Koper Titov trg 5

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8655-4669>

The Tomaj Landowner and Politician Anton Černe (1813-1891) between Vienna and His Native Community: A Close-Up View of the Life of a Village Magnate

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 78/2024, No. 1–2, pp. 100-119, 82 notes.

Language: Sn. (En., Sn., En.)

This article provides an insight into the life of Anton Černe, a landowner from Tomaj and a member of the Provincial Diet in Gorizia and the Parliament in Vienna. Given that Černe witnessed a good deal of the nineteenth century, a study of his life provides an overview of the economic and political developments in Slovenia, and particularly the processes associated with the expansion of capitalist economy on the countryside, along with the rise of the national movement. By situating the case study into a temporal context, it seeks to understand the relations between the community, village elites and the public authorities.

Keywords: Anton Černe, Tomaj, the Habsburg Monarchy, village elites

Uvod¹

Tomajski politik Anton Černe se je v državni zbor na Dunaju zavihtel v samem začetku ustavne dobe, pred tem pa je opravljal vlogo vaškega župana. Svojo politično kariero je neslavno zaključil leta 1872, ko je doživel linč domačinov. Po poročanju časnikov tedanjega časa je bil srd posledica dejstva, da je Černe zatajil narodne interese, v državni zbor vstopil s podporo »Lahonov« in tam glasoval v nasprotju s pričakovanji narodno ozaveščenega tabora. Po napadu občanov v sežanski gostilni, torej pred domačim pragom, se ni nikoli več pobral. Sočasni tisk prikazuje Černetov poraz kot tipičen primer narodnega odpadništva. Pa je zgodba res tako preprosta? Kaj, če se je za narodno obarvanim nasprotovanjem Černetu skrival kompleksnejši preplet razmerij?

Anton Černe (1813–1891) je izhajal iz družine, ki je veljala za eno bolj imenitnih v vasi. V Tomaju so jih poznali pod imenom Fabjanji, saj naj bi začetnik gospodinjstva nosil ta priimek.² Družina je uživala skorajda pripisan status, kar je pomenilo, da so z obeh vej (Fabjanji in Černjevi – oboji so nosili v vasi pogost priimek Černe)³ izhajali vaški veljaki. Družina je torej, ne glede na nesrečne epizode posameznikov (npr. negospodarno poslovanje župana Ivana sredi 18. stoletja),⁴ v vasi ne le uživala ugled, temveč tudi razpolagala z družbeno močjo. Ta se je odražala v opravljanju oblastniških funkcij, prek katerih se je pozicionirala med vaško skupnost in fevdalne oz. kasneje javne oblasti.⁵ Že v 17. stoletju zasledimo, da je iz krogov družine izviral tomajski župan (konec stoletja, med 1696 in 1698, je to funkcijo opravljal Marko), položaj pa je družina zasedala tudi v 18. in seveda v 19. stoletju, ko sta vlogo opravljal (vsaj) Marko in njegov sin Anton Černe.⁶ Ni bila edina predstavnica vaške elite,

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta »Slovenska zgodovina v malem: kontinuitete in spremembe v vaški skupnosti v dolgoročni perspektivi (Tomaj, 16.–20. stoletje)«, ki ga financira ARIS pod evidenčno številko J6-3143 (A).

² Kjuder, *Tomajske družine – zapisi Albina Kjudra*, str. 891.

³ Prav tam, 868. Kjuder meni, da tomajski priimek Černe izvira iz družine Černjevih, prinesel pa naj bi ga neki Poljak s priimkom Czerny, ki naj bi se na Kras priselil po tridesetletni vojni. Genealoški podatki Roberta Fonde (spetni portal <https://gw.geneanet.org/rfonda>) potrjujejo, da je bil začetnik rodu Joannes (Anshe) Czerny, rojen naj bi bil ok. 1605 (<https://gw.geneanet.org/rfonda?n=czerny&oc=0&p=joannes+anshe>, dostop 5. 6. 2023).

⁴ Glej: Panjek, Črna leta in rdeče številke, str. 60–87.

⁵ O vlogi župana na tržaškem podeželju prim. Kalc, *Tržaško podeželje in policijski red*, str. 271–288.

⁶ Za župane iz družine Černe v 18. stoletju glej: Panjek, Črna leta in rdeče številke; za

saj so župani, cerkveni starešine in drugi pomembneži izhajali še iz nekaterih drugih družbeno in ekonomsko izstopajočih družin. Te so se preko sorodstvenih zvez vzajemno podpirale, med njimi pa ni manjkalo niti antagonizmov.⁷ Prav družina Černe pa je v 19. stoletju, ko sta njena člana, Jakob in Anton Černe, stric in nečak, pridobila mesti tržaškega stolnega kanonika oz. državnega in deželnega poslanca na Dunaju in v Gorici, dodatno utrdila svoj položaj. Anton Černe je bil obenem človek starega in novega, modernega sveta, bil je zemljiški posestnik, ki je položaj vaškega imenitneža okrepil s političnim delovanjem. Kljub uveljavitvi izven domačega okolja je sadove svojega političnega delovanja še vedno uveljavljal v izvorni skupnosti. Ni se namreč toliko potegoval za funkcije in vlogo v »velikem svetu«, kolikor za širitev domačih posesti. Černetov »primer« nam zato lahko pomaga razumeti modernizacijske spremembe, ki so jih dežele nekdanje Notranje Avstrije, zlasti pa Goriška, doživele v 19. stoletju. Proces prehajanja iz predmoderne oz. starorežimske družbe k modernosti seveda ne smemo razumeti mehanično. Devetnajsto stoletje ni naenkrat privedlo do transformacije, tudi vaške elite so se že dolgo pred Antonom Černetom povezovale s svetom onkraj lokalne skupnosti. Prav tako je bila socialna diferenciacija podeželja ob drobljenju posesti v teku že stoletja. Dejstvo pa je, da je bilo prav rastoče denarno gospodarstvo tisto, ki je razslojevanje pospešilo.⁸

Pozorno opazovanje Černetove življenjske poti omogoča, da procese, ki smo jih navajeni gledati od daleč, preučujemo od blizu. Na ta način lahko pretresemo plasti preteklosti, ki se iz oddaljene perspektive zdijo jasne in linearne, ker jih sodimo na podlagi znanih rezultatov, ne pa po njihovem dejanskem poteku.⁹ S spremljanjem tomajškega poslanca lahko torej sledimo kompleksnim dinamikam spreminjanja kraškega podeželja, v povezavi z uveljavljanjem kapitalizma, nacionalizacijo prostora oz. krepitvijo nacionalnega gibanja in stopanjem ljudi v politično sfero. Izostritev Černetove življenjske poti pomeni tudi fokusiranje na razmerja, ki jih je tkal tako v izvorni skupnosti kot izven nje, kar pomaga razumeti tako odnose znotraj vaške skupnosti kot razmerja med skupnostjo in političnimi veljaki, kakršen je bil sam, ter javnimi oblastmi. Glede na to, da je bil Černe tako posestnik kot politik, nam analiza omogoča razbiranje povezav med ekonomskimi in političnimi vprašanji, ki jih običajno presojamo ločeno. Prispevek izhaja iz podmene, da je bil Černetov ekonomski vzpon povezan z njegovo politično dejavnostjo ter da je zgoraj omenjeni politični protest Kraševcev proti tomajskemu mogotcu koreninil

19. stoletje pa Pokrajinski arhiv Nova Gorica (PANG), zapuščina družine Černe, fond 939, šk. 1, »Motivi«, copia n. LX.

⁷ Podatki temeljijo na popisovanju duhovnika Albina Kjudra, ki je v času služenja med svetovnjima vojnoma vestno beležil podatke o preteklosti tomajskih družin in dogajanjih v vasi. Glede na to, da se je pri zapisovanju v glavnem opiral na spomin vaščanov, so njegove zabeleške v posameznih podrobnostih zgrešene, v glavnem pa držijo primerjavo z drugimi dokumenti. Glej: Kjuder, *Tomajske družine – zapisi Albina Kjudra*. Kjuder je vneto popisoval tudi govornice, ki so se širile med ljudmi, za te njegove zapise glej analizo: Jurij Hadalin, *Govorice in čenče*, str. 729–742.

⁸ Moritsch, *Das nahe triester Hinterland*, str. 78; o drobljenju posesti v novem veku glej Panjek, *Kulturna krajina Krasa*, str. 62.

⁹ Prim. Levi, *Nematerialna dediščina*, str. 12; glej tudi Brewer, *Microhistory and the Histories*, str. 8.

tudi v socialno-ekonomskih razmerjih, čeprav je nosil nacionalno obeležje. Da bi to ilustriral, prispevek namenja pozornost najprej ekonomski, nato pa tudi politični plati Černetovega delovanja. Medtem ko ekonomsko plat delovanja prikaže s pomočjo oporok, kupoprodajnih pogodb in zadolžnic, se pri podajanju politične poti poslužuje časnikov različnih nazorskih usmeritev v slovenskem (nacionalno-liberalna *Soča*, ki je bila Černetu nasprotna, ter do njega dobrohotni *Domovina* in *Novice*) in nemškem jeziku (nemško-liberalni dunajski *Neue Freie Presse*). Članek izmenjuje perspektive: s pomočjo študije Černetovega primera poskuša osvetliti odločitve, ki so se izrazile v širših razmerah (npr. Černetov politični preobrat), obenem pa osebno in lokalno dimenzijo kontekstualizira skozi širše procese, ki so prežemali tedaj južne dežele habsburške krone.

Černetova pot k uspehu: kako poslanec na Dunaju postane eden večjih posestnikov na Krasu

Anton Černe se je leta 1813 rodil očetu Marku Černetu, tomajskemu županu v času Ilirskih provinc in kasneje pod avstrijsko upravo med letoma 1826 in 1839. Komaj devetnajstleten se je Anton poročil z osem let starejšo Marijo Renčelj, hčerjo mačehe (torej Markove žene) Neže Renčelj.¹⁰ Za njegovo šolanje je po vsej verjetnosti poskrbel stric Jakob, ki si je kot tržaški stolni kanonik priboril zavidanja vredno premoženje in ga v prvi vrsti namenil štipendiranju sorodnikov in drugih vaščanov ter župljanov. Jakob je nečaku Antonu namenil pomembno vlogo, saj ga je v oporoki omenil kot (so)upravitelja štipendijskega sklada.¹¹ Indici o Antonovi izobraževalni poti kažejo na to, da je temeljito poznal nemščino in tudi italijanščino (znana naj bi mu bila tudi latinščina), medtem ko knjižne slovenščine ni bil več. To so mu kasneje politični nasprotniki tudi očitali, negodovali so namreč nad njegovo »ferdirbano kranjsko špraho«.¹² Antonu sta bila torej socialni in politični kapital položena v zibko, v dobršni meri pa je prek strica Jakoba vsrkal tudi kulturni kapital, ki mu je pomagal usvojiti potrebna znanja za vzpon v avstrijsko izbrano družbo. Družina je nudila odlično izhodišče za karierni vzpon tudi preostalim članom: v Trstu so se znašli Jožef, sin Antonove tete, ki je postal kirurg, brat Franc, ki je stopal po Jakobovih stopinjah in torej ravno tako postal stolni kanonik, sestra Uršula, ki se je v Trst poročila, brat Jožef pa je postal uradnik na sežanskem okrajnem glavarstvu.¹³

Da bi utrdil svoj položaj in se dvignil tudi v krogih izven lokalnega okolja, pa je Anton Černe potreboval še ekonomsko moč. Očitno je, da premoženja ni podedoval, saj očetova oporoka ni bila posebej razkošna in je za glavnega (»univerzalnega«) dediča določila prvorojenca Janeza, ki se je poročil v drugo »konkurenčno« uglied-

¹⁰ Marušič, ur., *Državni in deželni poslanec*, str. 10.

¹¹ Glej oporoko Jakoba Černeta: PANG, 939, šk. 4, Testament, 18. 12. 1856.

¹² O Černetovem znanju jezikov glej: Cencič, *Tomaj, Krasa raj*, str. 65; za Černetove izreke v latinščini: »Govori v državnem zboru o narodnih zadevah slovanskih v seji 14. in 17. maja t. l.«, *Novice*, 28. 5. 1862, str. 173–174; o »ferdirbani kranjski šprahi« glej: »Černetov manifest«, *Soča*, 6. 4. 1872, str. 1.

¹³ Župnijski arhiv Tomaj (ŽAT), Matija Sila, »Rodovnik rodbine Marka Černe v Tomaju«, nedatirano, najbrž 1913.

no družino (z domačim imenom Učerinovi). Videti je torej, da je oče stremel k utrjevanju zavezništev v izvorni vasi. Bolj kot na posesti je njegova moč slonela na sposobnosti tkanja vezi znotraj skupnosti.¹⁴ Kljub vsemu pa je oče pred smrtjo prav Antona imenoval za svojega zastopnika v vseh zadevah.¹⁵

Anton je bil tisti, ki se mu je uspelo povzpeti na zavidljivo gmotno raven, najbrž tudi zahvaljujoč funkcijam, ki jih je opravljal. Čeprav nimamo neposrednih dokazov, je bila Černetova politična pot tako dolga, da lahko utemeljeno sklepamo, da mu je nudila odskočno desko pri oplajanju premoženja. Začela se je leta 1839, ko je prvič postal župan, zaključila pa 1876, ko je prenehal s funkcijo deželnega poslanca. Poleg tega je segala v pomembna mesta avstrijske politike, torej v državni in deželni zbor, kar mu je nudilo odlična izhodišča za krepitev svojega položaja, tudi ekonomsko. Dokazov o zvezah med politično dejavnostjo in ekonomskim vzponom najbrž nikoli ne bomo mogli pridobiti, tudi s pregledom parlamentarnih zapisnikov ne, saj so se mnoge kupčije sklepale v zakulisju. Zaradi tega se bomo morali opreti na govornice in indice, ki pričajo o bohotenju Antonovega premoženja v času opravljanja funkcij. V tem času naj bi ogrska vlada Černetu plačala 60.000 goldinarjev v zameno za lobiranje k zmanjšanju ogrskega prispevka v skupni vojaški proračun.¹⁶ Govornice, ki jih je po spominu zabeležil Albin Kjuder, sicer tomajski župnik v času med vojnami – zabeležil je, da naj bi se Černe z omenjeno vsoto celo hvalil nekemu vaščanu –, so seveda nepreverjene. Dejstvo pa je, da je bil Černe član desetčlanske avstrijske parlamentarne delegacije za reševanje vprašanj dualizma, tako da ni neverjetno, da je bil za »zasluge« pri reševanju kako poplačan. Poleg tega se je že v začetku šestdesetih let v parlamentu seznanil z Lovrom Tomanom, za katerega je znano, da se je okoristil pri gradnji gorenjske železnice.¹⁷

Tudi če pustimo govornice ob strani, se lahko o Černetovem ekonomskem statusu prepričamo na podlagi kopice kupoprodajnih pogodb, ki jih hrani njegova zapuščina. Černe v njih skorajda brez izjeme nastopa kot kupec. O položaju govori tudi dejstvo, da je zlasti po dopolnjenem šestdesetem letu nastopal kot posojevalec denarja. Ne nazadnje pa o Antonovi imovitosti in družbenem statusu najzgovorneje pričajo oporoka, kjer lahko zasledimo, kako bogato dediščino je namenil svojim štirim hčeram (kraški poslanec ni imel moškega potomca), ter poročne pogodbe hčera, ki beležijo izjemno bogate dote.¹⁸

¹⁴ PANG, 939, šk. 2, Testament, 3. 3. 1850.

¹⁵ PANG, 939, šk. 5, Vollmacht, Marko Černe (Zherne), 21. 3. 1838.

¹⁶ O tem glej: Kjuder, *Zgodovinski mozaik Primorske*, str. 150; Hadalin, *Govornice in čenče*, str. 735.

¹⁷ Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 683.

¹⁸ Vsaki od hčera je Anton v oporoki namenil celotno ali polovico hiše: Jožefi, poročeni s posestnikom Andrejem Kocjanom iz Žirij, je namenil hišo v Sežani, Luizi (Alojziji), poročeni z Mihaelom Dellesom, tržaškim trgovcem, polovico hiše v Trstu, Amaliji, poročeni s stotnikom Francem Černetom iz Tomaja, domačo posest in polovico (druge) hiše v Trstu, Vincenci pa je namenil kar pet hiš v Trstu, nazadnje je hišo v Trstu namenil tudi vnuku Emilu Arturu. Ob poroki je Vincenci dodelil doto v vrednosti 6000 goldinarjev, enak znesek je namenil Alojziji, Jožefi pa je namenil 2500 goldinarjev. Glej: PANG, 939, šk. 4, Testament, 26. 9. 1889; prav tam, pogodba (convenzione) med Antonom Černe in Vincenco Sclamba pri notarju Quarantotto v Trstu, 1. 6. 1882; Ehepact, pogodba med Alojzijo Černe in Mihaelom Dellesom pri notarju Petru Kozlerju

Spoznali smo, da je bilo Antonu že od malih nog dobro postlano in da se je lahko oprl tako na očetovo politično dediščino kot na stričev »kulturni« kapital. Že kot otrok je vsrkaval obrt upravljanja vaške skupnosti, v kateri se je mojstril oče, leta 1839 pa je od njega prevzel žezlo. Domnevamo lahko, da mu večšine, ki jih je osvojil kot prvi mož skupnosti, niso pomagale zgolj pri poti na Dunaj in v Gorico, ampak so pripomogle tudi k njegovim trgovskim in pogajalskim sposobnostim. Navkljub premoženju, ki mu ga je uspelo akumulirati – ali pa prav zaradi njega –, se vendarle zdi, da je Anton na stara leta postajal vse bolj odtujen od stvarnosti, v kateri je prebival. Pripetilo se je namreč, da ga je politični oportunističen stal simpatije vaščanov in Kraševcev nasploh.

Da bi razumeli, kako in zakaj je izgubil naklonjenost Kraševcev, se moramo približe seznaniti s postopki kopičenja njegove zemljiške posesti, ki so potekali v času gospodarske krize in posledično nemalokrat minili v znamenju siromašenja kmetov. Kmetje zaradi neugodnih razmer Černetu velikokrat niso utegnili vrniti izposojenega denarja, kar se je zaključilo z rubežem zadolženih posesti.

Černe investira v posest in posoja denar: socialne posledice političnega delovanja

Posojanja denarja se je Černe lotil že v svoji mladosti (med 1840 in 1849), ko je opravljal funkcijo župana.¹⁹ Tedaj je šlo za posamezne primere, in ne za posojila močno zadolženim strankam, ki se pojavijo kasneje. Že leta 1866 je terjatev več, v Antonovi tabeli, kjer je zabeležil dolgove posameznikov, tedaj lahko naštejemo 69 oseb, od teh kar 21 (oz. pribl. 30 %) domačinov (Tomajcev). Leta 1887 je bilo dolžnikov že 93, med njimi 28 Tomajcev. Celokupni dolg domačinov se je z 2.262 goldinarjev leta 1866 povzpел na 3.619 goldinarjev leta 1887.²⁰ Dolg po posameznem gospodinjstvu se je v primeru Tomaja gibal (navajam najvišje številke) od 215 goldinarjev v letu 1866 do 415 v letu 1887.

Podatki o zadolžitvi pričajo torej o trendu rastočega zadolževanja, kar se ujema z opažanji Josipa Vošnjaka in ravno tako razširjeno tezo v zgodovinisju o siromašenju slovenskega podeželja in krepitvi večjih posestnikov na račun in imetnikov kapitala na račun male, fragmentirane zemljiške posesti.²¹ Ob avstrijski zakonodaji, ki je podeželje visoko obdavčila, je težavo predstavljal tudi zakon o dedovanju, ki je predvideval delitev v enakih deležih med dediče. Starši so morali plačevati za dote, ob naraščajočih stroških pa sta jim industrializacija in modernizacija odtegnili dotedanje vire dohodkov.²² V začetku 1870-ih let so slabše letine

v Sežani, 12. 11. 1862; Heiratsvertrag, pogodba med Jožefo Černe in Andrejem Kocjanom pri notarju Kozlerju v Sežani, 29. 1. 1857.

¹⁹ Glej PANG, 939, š. 5, Tabela terjatev med 1840 in 1849,

²⁰ Glej prav tam, knjižici »Tirjatve Antona Černe-ta z Tomaja konc leta 1887« in »Tirjanje obresti za leto 1866«.

²¹ Vošnjak, *Socialni problem*, str. 18–19.

²² Po poročanju Josipa Vošnjaka so davek na posesti določale posebne komisije, ki naj bi često precenile zemljiški donos, kmetje so nato morali v državni blagajno plačati 23 % od ocenjenega donosa, za nameček pa so morali deželam in okrajem plačati še druge, posredne doklade. Glej: prav tam, str. 24–26.

in gospodarska kriza, ki jo je naznanil prodor poceni ruskega in ameriškega žita na evropske trge, položaj še otežili. Zadolženi kmetje so bili primorani poleg dolga plačati tudi obresti, kar je predstavljalo dodaten, za številne nepredstavljen strošek. Če dolžnik ni zmožgal poravnati obveznosti, je sledila izvršba, upnik je imel pravice do hipoteke in je torej lahko zasegel posesti, ki jih je dolžnik zastavil.²³

Po teh načelih je ravnal tudi Černe s svojimi dolžniki. Sam prikaz rastočega zadolževanja, ki ga lahko razberemo na podlagi omenjenih knjižic terjatev, še ne more spregovoriti o odnosih v skupnosti, saj bi lahko domnevali, da so dolgovi, podobno kot v preteklih obdobjih, nastali tudi kot posledica kmečkega trgovanja.²⁴ Vpogled v ohranjene dokumente pa priča, da ni šlo zgolj za preproste transakcije, ampak za primere, ki so se velikokrat zaključili s sodnimi izterjavami oz. rubeži zadolženih posesti, kar je zanesljivo vplivalo na odnose v skupnosti.

Da bi lahko prikazali, kako so bili odnosi videti v praksi in kak »sloves« si je kot upnik pridobil Anton Černe, se moramo ozreti proti pogodbam, ki jih je sklepal s svojimi strankami. Eden tistih, ki se večkrat pojavljajo v Černetovih zabeležkah terjatev,²⁵ je Valentin Raubar iz Verhovelj. Na podlagi notarske pogodbe, ki jo je 14. junija 1862 sklenil s Černetom, je Raubar slednjemu dolgoval 187 goldinarjev, ki naj bi jih povrnil še isto leto (do novembra), skupaj s 6% obrestmi.²⁶ Ker Valentin dolga ni vrnil v dogovorjenem roku, je Černe sprožil sodni postopek, na podlagi katerega je sodišče odredilo, da mora Černetu plačati dolg z obrestmi ter stroške sodne izvršbe.²⁷ Tudi to je bilo zaman, zato je Černe nadaljeval s procesom na sodišču in zahteval izvedbo izvršbe in zemljišče, vknjiženo v občini Veliki Repen, do katerega je imel zastavno pravico.²⁸ Podobno se je zgodilo z Andrejem Slavcem (najbrž je prihajal iz gospodinjstva, poznanega kot »pri Lojzi Mešanovi«, a ni gotovo), Černetovim sovaščanom. Tako kot z Raubarjem je tudi s Slavcem Černe pri notarju sklenil pogodbo, na podlagi katere mu je omenjeni dolgoval 140 goldinarjev, pri čemer naj bi mu dolg poplačal v dveh obrokih po 70 goldinarjev letno, skupaj z 8% obrestmi. Izposojjo je Slavec zavaroval z zastavitvijo dveh svojih parcel, njiv, tako da je Černe pridobil pravico do vknjižbe teh posesti v primeru, da denar ne bi bil vrnjen.²⁹ Slavec izposojenega zneska očitno ni vrnil ne v predvidenem roku ne kasneje. Da bi pridobil posojeni denar, je Černe prek sodišča decembra 1881 poslal plačilni zahtevek s štirinajstdnevnim rokom plačila, ker pa Slavec nanj ni

²³ Prav tam, str. 21–22. O kmečkem zadolževanju na Slovenskem glej tudi: Lazarevič, *Kmečki dolgovi na Slovenskem*.

²⁴ O tem na primeru Benečije glej: Beguš, *Gostišče podjetne vaške skupnosti*, str. 219–247.

²⁵ V Černetovih knjižicah dolžnikov se določena imena in priimki ponavljajo. Kljub temu težko sodimo o ponavljanju (prekrivanju) dolžnikov, saj je v vasi (Tomaju) veliko oseb nosilo isti priimek, čeprav so pripadali različnim gospodinjstvom. Prav tako so bile izbire glede imen omejene, tako da se je velikokrat zgodilo, da v vasi srečamo več oseb z istim imenom in priimkom.

²⁶ PANG, 939, šk. 5, Dolžno pismo, sklenjeno med Valentinom Raubarjem in Antonom Černetom pri notarju Petru Kozlerju v Sežani, 14. 6. 1862.

²⁷ Prav tam, pismo Antona Černeta okrajnemu sodišču v Sežani, Tomaj, 14. 3. 1866.

²⁸ Prav tam, pismo Černeta okrajnemu sodišču v Sežani, 26. 10. 1886.

²⁹ PANG, 939, šk. 4, Dolžno pismo, sklenjeno med Andrejem Slavcem in Antonom Černetom pri notarju Francetu Pitamitzu v Sežani, 21. 1. 1874.

odgovoril, je upnik sprožil sodni spor.³⁰ Nazadnje je Černe prosil okrajno sodišče, da se ocenijo Slavčeve posesti in se izvede rubež v protivrednosti izposojenega denarja.³¹ Na tak način se je pri Černetu zadolžil tudi sovaščan Luka Petelin (ni znano iz katere hiše), ki je Černetu na podlagi notarske pogodbe, sklenjene leta 1879, dolgoval 323 goldinarjev s 7% letnimi obrestmi, vsoto pa bi moral poravnati v šestih letih, sicer bi mu lahko Černe odtegnil hišo s hlevom ter dvoriščem in več posesti.³² Kot je razumeti iz Černetovih obračunov, dolg ni bil izplačan, nadaljeval se je prek Lukovega sina Antona, nazadnje pa so bile posesti družine prodane na dražbi, pri čemer je del premoženja prevzel Černe. Kot Petelin se je pri Černetu zadolžil tudi soimenjak Anton Černe (iz hiše Filakovcev), za katerega je v knjižici iz 1887 zabeleženo, da je Černetu – Fabjanju dolgoval 206 goldinarjev. Štiri leta zatem je s Fabjanjem sklenil kupoprodajno pogodbo, v kateri mu je prodal posesti za kupnino podobne vrednosti, kot je znašal dolg – 218 goldinarjev, s tem so se tudi izničile Fabjanjeve terjatve do Filakovca in izbrisale zastavne pravice.³³ Med dolžniki pa so se očitno znašle tudi premožnejše družine, ki so se zaradi slabega gospodarjenja ali drugih okoliščin znašle v nezavidljivem položaju. Tu lahko omenimo usodo posestnika, ki se v dokumentih omenja kot Mathias Oru (najbrž Matija Orel), katerega oče je bil posestnik, gostilničar in župan v Skopem in se je že zadolžil pri Černetu za 350 goldinarjev s 5% obrestmi.³⁴ Matija se je nato pri Černetu zadolžil za zajetno vsoto 1.200 goldinarjev, ki jo je zavaroval tako, da je upniku v 30-letni užitek nudil številne posesti v svoji vasi.³⁵ Očitno je Matija postal plačilno nesposoben, saj med dokumenti zasledimo poročilo okrajnega sodišča v Sežani, da je Anton Černe postal upravitelj Matijeve stečajne mase za leti 1869 in 1870 (skozi preverbo pri pooblaščenca Adolfu Švari).³⁶

Videti je torej, da je Černe znal socialno-ekonomske razmere, ki jih je porajalo kapitalistično gospodarjenje, zasukati v svoj prid. Pri oplajanju posesti mu ni pomagala zgolj debela denarnica, temveč tudi premetena strategija in dokaj neizprosen odnos do dolžnikov. Omenimo lahko primer Antona Lazarja, po rodu iz Gropade pri Bazovici, ki je po inventarju sodeč razpolagal s številnimi posestmi tako v Gropadi kot tudi v Ospu in Boljuncu, a ni imel otrok. S tem ko je Černe prepričal oz. ponudil denar zakonitim dedičem, je sčasoma pridobil večji del

³⁰ Prav tam, plačilni nalog, 15. 12. 1881; pismo Černeta okrajnemu sodišču v Sežani, Tomaj, 27. 2. 1882.

³¹ Prav tam, pismo Černeta okrajnemu sodišču v Sežani, 24. junij 1889.

³² Prav tam, zadolžnica, sklenjena med Luko Petelinom in Antonom Černetom pri notarju Francetu Pitamitzu v Sežani, 11. 9. 1879.

³³ Prav tam, šk. 3, kupoprodajna pogodba, sklenjena med Antonom Černetom (Filakovec) in Antonom Černetom (Fabjanji) 17. 3. 1891 pri notarju Joahimu Zencovichu v Sežani.

³⁴ O družini Oru glej družinsko drevo na spletnem portalu Robert Fonda Genealogy – <https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=en&p=matthaus+josephus&n=oru> (dostop 5. 6. 2023); v zvezi z dolgom Antona Oru glej prav tam, šk. 4, pogodba o izposoji (Darlehenscontract), sklenjena med Antonom Černetom in Antonom Oru, sklenjena 4. 4. 1853 v Sežani.

³⁵ Prav tam, zadolžnica, sklenjena med Matijo Oru in Antonom Černetom pri notarju Petru Kozlerju 9. 10. 1862 v Sežani.

³⁶ Prav tam, poročilo okrajnega sodišča v Sežani o upravljanju stečajne mase po Matiji Oru, 12. 11. 1871.

Lazarjevih posesti.³⁷ Svoj »teritorij« je tomajski mogotec nazadnje raztegnil do te mere, da so vaščani namigovali o lasti ozemlja, ki se razprostira med njegovim vrtom in Brjami pri Koprivi.³⁸

Sklepali bi lahko, da je prikazana socialna diferenciacija zaznamovala razmerja v lokalni skupnosti, s tem pa je odmevala tudi v širših političnih konfliktih. Čeprav so ti z začetki ustavnosti temeljili na bojih med različnimi stališči v odnosu do narodnostnega in jezikovnega vprašanja v monarhiji, lahko domnevamo, da so za njimi stale tudi socialne napetosti. Spomniti moramo, da se je Anton Černe, za razliko od svojega očeta Marka, z opravljanjem političnih funkcij vse bolj ločeval od kraškega sveta, čeprav z njim ni prekinil odnosov. Resda je fokus svojega delovanja usmerjal proti Gorici, Dunaju in Trstu, a je obenem doma pridobival posesti, velikokrat na račun manj premožnih, od katerih je zahteval poplačilo dolgov z obrestmi. Tako je njegova podoba med Kraševci začela bledeti. Ne sme nas torej čuditi, če pri kronistih časa preberemo, da so govorice, ki so krožile med Kraševci, Černeteta prikazovale v kaj nehvaležni podobi. Četudi velikokrat niso bile resnične – zlasti tiste, ki so se dotikale njegovega političnega delovanja, – govorice vendarle predstavljajo indikator položaja posameznika v skupnosti. Neprijetne govorice lahko kažejo, da je bil nekdo ob čast in dobro ime.³⁹ Poleg namigovanj o astronomski vsoti denarja, ki naj bi jo prejel od ogrske vlade, se je med Kraševci širilo prepričanje, da naj bi Černe na Dunaju prikazoval razmere na Krasu v čisto drugačni luči, kot so dejansko bile. Tako naj bi v parlamentu govoril, da je Kras rodovitna pokrajina in da trte izjemno obrodijo, kar naj bi odločevalce pripravilo k temu, da so deželo višje obdavčili. Govorica ne ustreza resničnosti, saj je Černe v državnem zboru Kras prikazal kot skalnato in puščobno deželo, v kateri morajo kmetje veliko energije vložiti v to, da ob naravnih razmerah lahko sploh obdelujejo zemljo.⁴⁰ Kljub temu da čenča o Černetovem delovanju na Dunaju ni bila resnična, pa priča o sumničavosti Tomajcev do svojega sovaščana. Tovrstna nejevolja je bila, tako duhovnik Kjuder, prisotna še v njegovem času (Kjuder je deloval v Tomaju od 1924 do svoje smrti leta 1967, op. M. Z.).⁴¹

Čas je, da se ozremo k Černetovemu političnemu delovanju in preverimo, ali je bilo njegovo gibanje v političnem prostoru povezano s socialno umeščenostjo in osebnimi ter družinskimi okoliščinami. Obenem pa se lahko seznanimo tudi s tem, kako je njegovo celokupno delovanje povratno vplivalo na preoblikovanje položaja, ki ga je zasedal v izvorni skupnosti.

³⁷ Glej dokumente, s katerim Anton Živic, eden od dedičev, svoj del preda Antonu Černetu – PANG, 939, šk. 1, *Contratto e rispettiva cessione*, Trst, 3. 2. 1846; predaja deležev drugih dedičev Černetu je navedena v – šk. 1, »Vollmacht«, Tomaj, 1. 2. 1846 in šk. 3. »Inclita Pretura«, nedatirano.

³⁸ Glej: Kjuder, *Zgodovinski mozaik Primorske*, str. 150; v zemljiški knjigi najdemo v zvezi z Antonom Černetom 71 vnosov posesti, PANG, 939, šk. 4.

³⁹ O opravljanju, obrekovanju in govoricah glej: Ramšak, *Žrtvovanje resnice*.

⁴⁰ »Državni zbor. Govor državnega poslanca g. A. Černe-ta o soli.«, *Domovina*, 29. 5. 1868, str. 86–87.

⁴¹ Knjiga *Zgodovinski mozaik Primorske* je sicer izšla 1960, zgodbe je zbral in sestavil med letoma 1955 in 1960.

Politični vzpon in padec kraškega posestnika

Anton Černe⁴² je bil v državni zbor prvič izvoljen leta 1848, ko so v Avstriji volilno pravico na podlagičasne ustave imeli vsi »samostojni moški« (torej tisti, ki niso bili v služecem razmerju), tako da so lahko volili predstavniki vseh slojev. Černe je bil med dvanajstimi poslanci Avstrijskega primorja in med dvajsetimi, izvoljenimi v deželah, kjer so prebivali Slovenci.⁴³ Seveda ni bil edini, ki je izhajal iz vrst kmečkih posestnikov: podeželski buržoaziji je tedaj pripadala kar četrtina poslancev.⁴⁴ Samo iz Goriške sta bila poleg Černeta pravnik Josip Doljak iz Grgarja in Anton Gorjup s Kanalskega Vrha. Kljub temu da se je tedaj tako kot večina slovenskih in slovanskih poslancev Černe pridružil parlamentarni desnici, se je zavzemal za odpravo podložništva brez odškodnin in si z govori prislužil sloves enega najbolj prepoznavnih slovenskih politikov.⁴⁵ Z uvedbo kurialnega volilnega sistema na podlagi februarskega patenta je bil leta 1861 skupaj s sežanskim sodnikom Alojzom Polleyem⁴⁶ izvoljen v goriški deželni zbor v kuriji (vele)posestnikov. Prek deželnega zbora – tako kot je velevala tedanja volilna zakonodaja –, se je zopet zavihtel v državni zbor, kjer je bil zaradi zavzemanja za pravice do javne rabe slovenščine deležen pohval, tudi iz Goriške.⁴⁷ Goriški (po rodu iz Kobarida) zgodovinar in kasnejši politični aktivist (na Dunaju se je ukvarjal z vprašanji beguncev in emigrantov iz Julijske krajine) Andrej Gabršček je zato zapisal, da je Černe sicer bil preprost kmet, a je imel imeniten govor v državnem zboru, kjer je zahteval javno rabo slovenščine in zato na Goriškem in širše prejel veliko pohval – med drugim tudi od kasnejših političnih nasprotnikov.⁴⁸ Politični parket si je tedaj delil s slovenskim poslancem Lovrom Tomanom (čeprav je ta pripadal opoziciji, Černe pa vladni večini), romantično navdahnjenim pesnikom in narodnjakom, pri katerem je našel oporo v zagovoru maternega jezika.⁴⁹ Černetov sloves se je v tem času zdel neomajen, tako da so ob deželnih volitvah 1867 v goriškem časopisu *Domovina* zapisali: »Vi Kraševci! Vam nimamo kaj svetovati, ker že sami veste kaj storiti. [...] Vam gre slava, da ste nam že unikat možaka poslali, kateri zdaj po vsi Avstriji slovi, in vam in vsem Slovencem čast dela. Pošljite nam zopet vrlega

⁴² Za celovit prikaz Černetove politične poti glej: Marušič, *Državni in deželni poslanec; Melik, Slovenci 1848–1918; Gabršček, Goriški Slovenci*.

⁴³ Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 283; Marušič, *Državni in deželni poslanec*, str. 10–11.

⁴⁴ Judson, *Habsburški imperij*, str. 204–206.

⁴⁵ Marušič, *Državni in deželni poslanec*, str. 14.

⁴⁶ S Polleyem sta sodelovala v nemški čitalnici (Leseverein) v Sežani. Glej: Marušič, *Doktor Karel Lavrič*, str. 24. Ironično, v čitalnici je deloval tudi Karel Lavrič, kasnejši Černetov nasprotnik.

⁴⁷ »Govori v državnem zboru o narodnih zadevah slovanskih v seji 14. in 17. maja t. l.«, *Novice*, 28. 5. 1862, str. 172–177.

⁴⁸ Gabršček, *Goriški Slovenci*, str. 56–57.

⁴⁹ »Iz Gorice«, *Novice*, 17. 7. 1861, str. 238; Gabršček Tomana označuje Černetovega so-bojevnika. Glej: Gabršček, *Goriški Slovenci*, str. 144. Tudi Karel Lavrič, sicer kasnejši nasprotnik, je Černeta v tem času hvalil kot enega od tvorcev slovenskega/južnoslovenskega jezikovnega preroda. Glej: Marušič, *Doktor Karel Lavrič*, str. 35.

Črmeta [...]».⁵⁰ Poveličevalnim besedam navkljub se je ponovna izvolitev vendarle izkazala za zenit Černetove politične kariere, ki je v sebi že skrival kal neslavnega padca. Čeprav je Černe večkrat glasoval proti vladnim odločitvam, se je nazadnje pridružil krogu vladnih podpornikov, t. i. ustavovercev, in se v razkolu med mladostovenci in starostovenci zblížal s taborom slednjih, torej s privrženci »politike majhnih korakov«.⁵¹ Deloval pa je predvsem v znamenju avstrijskega ali, bolje rečeno, vladnega patriotizma. Černe je nazadnje postal brezbrizen do političnega slovenstva in nikoli ni posvojil ideje Zedinjene Slovenije, nacionalno-političnega ideala angažiranih povečini liberalnih »prvakov« tistega časa, niti se ni aktivno udeleževal taborov v Primorju.⁵² Nasprotno, kot je zatrjeval politični nasprotnik Viktor Dolenc,⁵³ je Černe Zedinjeno Slovenijo označil za »prazno slamo«, ki naj je vlada ne bi dovolila, po njej pa naj tudi ne bi bilo »nobene potrebe.«⁵⁴ V goriški *Soči* narodnih aktivistov Viktorja Dolenca in Karla Lavriča⁵⁵ so zato Črmeta, ki je v govorih uporabljal nemščino ali italijanščino, označili za »nemškutarskega Lahona«, kateremu ni šlo za nič drugega kot to, da si »s svojim poslanstvom žepe napolni.«⁵⁶

Do dokončnega obračuna s Černetom je prišlo leta 1872, ko se je na Dunaju odločil podpreti zakon o neposrednih volitvah v državni zbor, čeprav naj bi še v goriškem deželnem zboru izjavil, da neposrednih volitev ne bo podprl. Njegov glas za zakon je bil domnevno povezan z glasovanjem za predilsko železnico, s čimer bi pripomogel k modernizaciji Goriške. Liberalni Slovenci so njegovi potezi kljub temu nasprotovali, zatrjevali so namreč, da bi se lahko Primorci za železnico zavzeli brez »žrtvovanja svetih narodnih pravic.«⁵⁷ Kraški volivci so se zato zbrali v sežanski gostilni in mu izrekli nezaupnico, v kateri so zapisali, da je Černe zapustil svoje stare politične prijatelje in prestopil »naravnost v tabor naših političnih sovražnikov.«⁵⁸ V državni zbor naj bi bil namreč izvoljen po zaslugi italijanskih deželnih poslancev. Nezaupnico so najprej podpisovali prisotni v gostilni, nato pa so jo razširili po kraških vaseh, tako da jo je skupno podprlo 51 volivcev. Černe je

⁵⁰ »Deželne zadeve«, *Domovina*, 19. 1. 1867, str. 41. Časopis *Domovina* je bil konservativne usmeritve, narodno-liberalni prvaki so mu kasneje očitali, da predstavlja vladno linijo, saj urednik Andrej Marušič ni posvojil Zedinjene Slovenije.

⁵¹ Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo*, str. 54.

⁵² Prim. Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 68.

⁵³ Viktor Dolenc (1841–1887) je izhajal iz premožne družine Dolencev (njegov ded Matija je bil poštni mojster), kalil se je v političnih, slovensko-nacionalnih vodah in postal odbornik političnega društva *Soča* ter urednik istoimenskega glasila, kasneje (1884) pa je postal urednik tržaške *Edinosti*. Več o Dolencu glej: »Viktor Dolenc«, *Slovan*, 5. 10. 1887, str. 290–291 (v treh nadaljevanjih).

⁵⁴ »Dopisi. Iz Goriškega, 23. feb.«, *Slovenski narod*, 27. 2. 1872, str. 1.

⁵⁵ Lavrič je bil primorski odvetnik, rojen na Premu v imenitni družini, služboval je v Sežani, Tolminu in Ajdovščini, Gorici in nazadnje Trstu. Čeprav je že v Tolminu začel z delom v imenu naroda – bil je pobudnik čitalništva – pa se je z narodnim aktivizmom najbolj uveljavil v Gorici, kjer se je izkazal kot ključni dejavnik *Soče*. Znan je bil kot nadarjen govornik, ki si je sloves ustvaril na taborih. Več o Lavriču glej: Marušič, *Doktor Karel Lavrič*; posebna številka časopisa *Soča*, posvečena Lavriču, *Soča*, 1. 11. 1906.

⁵⁶ »S Krasa«, *Soča*, 9. 3. 1872, str. 1.

⁵⁷ »Vrli Kraševci«, *Soča*, 23. 3. 1872, str. 2.

⁵⁸ Prav tam, str. 1.

na nezaupnico precej nespretno, celo cinično, odgovoril v kratki brošuri, v kateri se je med drugim norčeval iz piscev, češ da gre za ljudi, politike in časnika, ki imajo »več praznega trebuha, kakor v žepu kruha«. Po njegovi interpretaciji je torej šlo za osebe, ki so bile brez premoženja in torej niso mogle biti neodvisne, povrh vsega pa naj bi bile častihlepne in si prizadevale prevzeti Černetovo poslansko mesto.

V časopisih *Soča* in *Slovenski narod* naj bi ti ljudje sprožili obrekovalno kampanjo, v kateri so Černeta prikazali kot podkupljenega politika, ki je izdal svoje volivce in zatajil tako interese dežele kot naroda. Nadalje je Černe prikazal podpisnike nezaupnice kot zavedene, saj naj ne bi točno vedeli, kaj so podpisovali.⁵⁹ Skratka, menil je, da gre za zaroto, za katero sta v glavnem tičala »gospodčiča iz Gorice«, s čimer je najbrž imel v mislih Karla Lavriča in Viktorja Dolenca, torej kolovodji časnika *Soča*, v katerem so Černeta neusmiljeno kritizirali. Posmehljiv obračun z nasprotniki – v *Soči* so njegov zapis označili za »dokument, spričujoč trmoglavu ošabnost kraškega konservativca«,⁶⁰ se Černetu ni obrestoval. Prepričan, da je nezaupnica sad peščice »slovenskih prenapetnežev« in bo zato zlahka obnovil podporo, je Černe mesec dni po nezaupnici sklical zbor volivcev v isti gostilni, kjer so se mu zoperstavili.⁶¹ Zasedanje je pritegnilo množico ljudi, poleg volivcev in zainteresirane javnosti tudi omenjene Černetove sovražnike. Pod vodstvom zavzetega govornika Lavriča so se Černetu postavili po robu. »Razprava« je bila tako videti kot proces proti Černetu, ob grmenju kaplana iz Štjaka Petra Vuge, češ da je Černe načela »prodal za piškav groš«, pa slednji ni imel pravih možnosti za zagovor. V *Soči* so zasedanje zanosno prikazali kot zgodovinski dogodek, ki naj bi se ga spričo izkazane neupogljivosti Kraševci »rod za rodom ponosno spominjali«. ⁶² V *Slovenskem narodu* o dogodku niso posebej poročali, so pa s podobnim tonom kot v *Soči* obsodili Černetovo ravnanje in njegovo opravičilo v brošuri.⁶³ Zborovanje so prezrli tudi v Černetu sicer naklonjenem časopisju, *Novicah*.

Nasprotno je incident pritegnil pozornost nemškojezičnega dunajskega časopisja, ki je Černeta s pomočjo goriških dopisnikov prikazalo v popolnoma drugačni luči. V liberalnem *Neue Freie Presse* so ugotavljali, da so Černetovo usodo zapečatili nasprotniki, prekaljeni govorniki, a dodali tudi, da so ga povsem utišali »ultrasi«, torej skrajneži (tako so očitno poimenovali osebe v službi slovenske nacionalne ideje), ki so mu s svojim rogoviljenjem preprečili, da bi predstavil svoja stališča.⁶⁴ V nemško-liberalnem (vladnem) tonu, ki je v rastočih nacionalizmih videl pretnjo monarhiji, je časopis z naklonjenostjo gledal na Černeta, podpisnike nezaupnice pa je obtožil hipernacionalizma.⁶⁵ V časniku so tomajskega poslanca označili za »jasno razgledanega človeka«, ki se »odkrito izreka proti nacionalnim fantazmagorijam in

⁵⁹ Černe, *Odgovor, to je opravičenje*, str. 49–64.

⁶⁰ »Prvo slovensko politično društvo Soča in prvi razpor med Slovenci na Goriškem«, *Soča*, 1. 11. 1906, str. 7.

⁶¹ »Črnetov manifest«, *Soča*, 6. 4. 1872, 1; »Inland. Görz, 7. April«, *Neue Freie Presse*, 11. 4. 1872, str. 3.

⁶² »II. shod volilcev v Sežani«, *Soča*, 20. 4. 1872, str. 2.

⁶³ »Nezaupnica Črnetu«, *Slovenski narod*, 16. 4. 1872, str. 1.

⁶⁴ »Inland. Görz, 23. April«, *Neue Freie Presse*, 23. 4. 1872, str. 4.

⁶⁵ »Inland. Görz, 7. April«. Prav tam, 8. 4. 1872, str. 5.

si iskreno želi pomagati pri ustavni izgradnji Avstrije«. ⁶⁶ Razumljivo, kraški mogotec je v začetku sedemdesetih podpiral vladne pobude in se vehementno zavzemal za utrditev monarhije. Svoj glas za povečanje vojaškega proračuna je denimo utemeljil z besedami, da »moč tako velikega cesarstva, kakršno je avstrijsko, ne terja le velike in dobro opremljene vojske, temveč tudi najbolj požrtvovalno domoljubje (patriotizem) njegovih prebivalcev«. V isti sapi pa je izrazil tudi prepričanje, da je bila ohranitev in povzdigovanje slovanskih »ljudskih skupnosti« (*Volksstämme*) v interesu Avstrije. ⁶⁷ Videti je torej, da se Černe od svojih nasprotnikov ni tako temeljito ločeval po prepričanjih, kot se je po ubranih političnih strategijah. Vladi je postal zvest ravno v času, ko so jo tisti, ki so prisegali na slovenstvo, prezirali, saj so v ministrskem predsedniku Aursperg-Lasserju, zastopniku nemško-liberalne usmeritve, videli hudo grožnjo nacionalnim gibanjem.

Pogled na Černetovo politično pot od blizu

Černetovo »nemškutarstvo«, dejstvo, da so ga entuziasti nacionalne ideje posadili v isti tabor kot Karla Dežmana, ⁶⁸ nekdanjega oponenta (v začetku 1860-ih let), ⁶⁹ odpira kopico vprašanj v zvezi s politično krajino in v ozadju delujočimi socialnimi mehanizmi v južnih deželah habsburške monarhije. Černetov »primer« je hvaležen, saj lahko politično pot, vse od njenih začetkov, osvetlimo z vezjo med lokalno ravno in »veliko« zgodovino. S približanim pogledom Černetovega zavzemanja za odpravo podložništva brez odškodnin ni treba razumeti v povezavi z občutljivostjo za kmečko prebivalstvo, ampak ga lahko pojasnimo s spori, ki jih je Černe imel s tomajskimi fevdalci, torej devinskimi gospodi. Kot župan je bil namreč Černe dolžan gostiti osebje gospostva, ko je to prišlo v vas pobirat dajatve – ta praksa je bila znana pod imenom pojezda, stroške pa so vaščani poravnali županu, ki je predstavljal skupnost. ⁷⁰ Vaščani so se plačevanju pojezde v tridesetih letih uprli, zato Černetu stroški niso bili kriti, je pa gospostvo od njega plačilo vseeno pričakovalo. Da bi bilo »pravici zadoščeno« in bi mu gospostvo povrnilo stroške, se je Černe obrnil na sodišče. Pri tem očitno ni bil uspešen, saj so se gospodje plačilu izogibali s pojasnilom, da niso imeli prave zveze z županom in da gre za razmerje med njim in drugimi vaščani. ⁷¹ Černe je najbrž računal, da mu bodo vladajoči pomagali brzdati lokalno gospodo – ne nazadnje je zmanjšana vloga fevdalnih gospodov tlakovala pot k njegovemu uspehu –, zato si je prizadeval, da bi jo fevdalci odnesli brez pridobitev.

⁶⁶ »Inland. Laibach, 20. April«, *Neue Freie Presse*, 24. 4. 1872, str. 4.

⁶⁷ »Nach Schluß des Blattes. Oesterreichische Delegation«, *Neue Freie Presse*, 10. 10. 1872, str. 8.

⁶⁸ O Dežmanovem »renegatstvu« glej: Cvirn, *Kdor te sreča*, str. 38–56.

⁶⁹ Tedaj je Černe v državnem zboru Slovence označil za »parije med Slovani«, kar je raztogotilo Dežmana, ki je odvrnil, da njegov narod, torej Slovenci, s takimi znanstveniki in kulturnimi ustvarjalci, ne more biti nikakršna parija. Glej: »Nichtamtlicher Theil. Cerne und Deschmann.«, *Laibacher Zeitung*, 2. 7. 1861, str. 590.

⁷⁰ O pojezdi glej Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*, str. 272–277.

⁷¹ PANG, 939, šk. 2, Motivi, Gorica, 7. 9. 1847; Inclito giudizio, 7. 9. 1849.

Virov, s pomočjo katerih bi lahko bolje razumeli vznik Černetovega navdušenja za nacionalno idejo, nimamo. Dejstvo pa je, da se je v parlamentu sestajal z Lovrom Tomanom, ki je zagovarjal pravice do javne rabe slovenskega jezika. Tako so v Soči njegovo »slovenstvo« prikazovali kot nekaj oportunističnega in zajedljivo pisali, da dokler je bil dr. Toman živ, »se je Črne še Slovenca kazal«, a da je v srcu bil vedno zgolj »nemškutarski Lahon«. ⁷² Poleg tega treba upoštevati tudi dejstvo, da je po porazu v vojni s sosedo podpora slovenskih politikov avstrijski vladi lahko delovala kot protiutež italijanskim teritorialnim apetitom. ⁷³

Največ vprašanj seveda poraja sprememba Černetove politične trajektorije, do katere je prišlo na začetku 1870-ih let, ko je prestopil med ustavi predane poslance. Zdi se, da je vzroke za prestop mogoče najti tudi v Černetovih družinskih okoliščinah: Franc, sin njegove tete (po očetovi strani) Apolonije, se je izobraževal na vojaški akademiji v Gradcu, postal je stotnik avstrijske vojske in se štiri leta po izglasovanju (Černetove) nezaupnice poročil z Antonovo hčerjo Amalijo. Amalija je bila tista, ki je prevzela posest, Franca pa je Anton pred smrtjo pooblastil, da ga zastopa v vseh političnih in sodnih zadevah ter v njegovem imenu vodi tako pismene kot ustne postopke. ⁷⁴ Glede na to, da je bila zvestoba dinastiji v vojski pričakovana, če že ne zahtevana, je razumljivo, da je skrb za prosperiteto družine Antonu nalagala lojalnost do oblasti. Poleg tega je Anton imel tudi brata Jožefa, ki je deloval kot pomočnik (Adjunkt) na sežanskem okrajnem glavarstvu, a se mu je v drugi polovici 1860-ih, po štiriindvajsetih letih na položaju, omračil um, zaradi česar so ga predčasno upokojili. Zdravniška komisija je ocenila, da je bil nezmožen vsakdanjih opravil, zato so mu odkazali zdravljenje v tržaški psihiatrični ustanovi, Anton pa je postal njegov skrbnik. ⁷⁵ Denarno nadomestilo, ki mu je bilo namenjeno, je bilo po besedah Antona Černeta preskromno, da bi lahko financirali njegovo zdravljenje. Kljub temu da je komisija ocenila, da izboljšanja ni pričakovati, je Anton očitno pričakoval, da se mu bo stanje popravilo. Kot je zapisal v pismu, naj bi brat namreč že tako zbolel, a se mu je stanje nato povsem uredilo. Zaradi tega se je odločil pisati samemu cesarju. Prosil ga je za povišanje prispevka, namenjenega bolnemu bratu, saj z odmerjeno vsoto ni bilo mogoče kriti stroškov zdravljenja. ⁷⁶ Sicer v danem gradivu ni mogoče izvedeti, kakšen je bil odziv oblasti in kako se je zdravljenje nadaljevalo, lahko pa sklepamo, da tudi primer brata Jožefa kaže, da so Antona k neomajni zvestobi oblasti gnali tudi osebni in družinski interesi oz. prepričanje, da bi s služenjem oblasti najbolj koristil sebi in družini. Zvestoba cesarstvu je bila sicer prisotna tudi pri pristaših nacionalne ideje, najbrž pa lojalnost ni bila tako neomajna, kot je bila pri Černetu.

Obrat k Černetovi izvorni skupnosti nam bo olajšal tudi razumevanje srda Kraševcev ob zboru volivcev v Sežani aprila 1872. Izglasovanje nezaupnice proti poslancu, ki je zatajil narodne interese, ni bilo sicer nič tako nenavadnega v južnih deželah monarhije – o podobnem dogajanju ne nazadnje poroča tudi Josip Vošnjak v

⁷² »Črni listi«, *Soča*, 23. 3. 1872, str. 2.

⁷³ Grdina, *Slovinci med tradicijo in perspektivo*, str. 91.

⁷⁴ PANG, 939, šk. 2, General Vollmacht, Tomaj, 26. 2. 1890.

⁷⁵ Prav tam, šk. 4, Ärztliches Gutachten, Dr. Zadro, Trst, 26. 8. 1868.

⁷⁶ Prav tam, Eure k. k. Apostolische Majestät, Dunaj, marec 1868.

svojih spominih. Pozornost pa vendarle vzbuja nenavadno ognjevit odziv Kraševcev na Černetovo pojasnjevanje svojih političnih odločitev. Gre namreč za reakcijo, ki bi jo najlaže opredelili kot javni linč. Pri Černetu lahko zaznamo nenavaden razkorak med pričakovanji in dejanskostjo, najbolje ponazorjen s hladnim tušem, ki ga je poslanec doživel ob soočenju z domačini in volivci v sežanski gostilni. Ljudje naj bi bili tedaj tako razjarjeni, se spominja Kjuder, da so Černeta po stavbi lovili z vilami.⁷⁷ Kraški velikaš se očitno ni zavedal spremembe razpoloženja, pred očmi je najbrž imel pohvale, ki jih je prejel zaradi govora o potrebi po pripoznanju javne rabe slovenščine pred desetletjem in bil zato docela prepričan, da ima ljudstvo še vedno na svoji strani.⁷⁸ Je mogoče, da kraški poslanec ni zaznal spreminjanja časov in je »spregledal« nacionalno gibanje, ki je vzkipelo po avstrijsko-pruski vojni in razočaranju ob uvedbi dualizma? Černe je bil takrat nekoliko starejši in se je po nemški zmagi nad Francijo nekoliko oddaljil od prvotnih prepričanj, morda zaradi strahu, da bi nacionalne zahteve vodile k odpravi parlamentarizma.

Morda pa ni šlo toliko za »zamujanje« za časi, ki so bili tedaj na Slovenskem aktualni, kot za družbene pregrade, ki so nastale s socialno diferenciacijo podeželja skozi 19. stoletje. Černe se je sicer umestil na Dunaju, nekaj časa je preživel tudi v Budimpešti (ne nazadnje je sodeloval v delegaciji za reševanje vprašanj dualizma), a je sidrišče vendarle obdržal na Krasu. Ves čas je namreč upravljal s posestjo in pogledoval za novimi zemljišči. Seveda njegov Tomaj ni bil Tomaj velikega dela kmetov, zato lahko sklepamo, da občutenj Kraševcev ni dojel toliko zaradi prostorske oddaljenosti kot zaradi socialne ločenosti od »baze«. Politična pot ter družinske strategije, ki se jim je mogoče približati s pomočjo poročnih pogodb hčera, oporoko in razumevanjem kariernih poti ožjih sorodnikov, ustvarjajo vtis, da se je Černe gibal v precej drugačnih socialnih krogih kot njegovi sovaščani oz. večina Kraševcev. Dejstvo, da so doma govorili izključno nemško, dodatno poudarja socialno distanco med njim in drugimi ter obeležuje diferenciranost na podeželju. Da ta ni imela zgolj simbolnega indikatorja (rabe drugačnega jezika), ampak je bila odsev materialnega stanja, dokazuje kopica pogodb, s katerimi si je Černe prigrabil ogromno ozemlja, velikokrat na račun preprostih kmetov. S socialnim razlikovanjem se je zapisal »renegatstvu«: glede na to, da je bila večina kapitala na tleh »slovenskih« dežel v rokah tujih lastnikov,⁷⁹ je bilo mogoče zlahka postaviti enačaj med imenitniki in osovraženi »drugorodci«. Obenem se je Černe brez težav gibal v višjih, pretežno nemško (ali italijansko) govorečih socialnih krogih, saj je imel dovolj kulturnega kapitala, da je v te okvire vstopil.

Izbruh Kraševcev aprila 1872 torej kaže, da je udrihanje po narodnem odpadništvu imelo nezanemarljivo socialno komponento. Nacionalna mobilizacija prebivalstva je v tem času napredovala, a vendar treba upoštevati »ljudsko mlačnost«, o kateri poroča Vošnjak in so si jo »fanatiki narodnosti«, torej voditelji in

⁷⁷ Kjuder, *Zgodovinski mozaik*, str. 150.

⁷⁸ O pohvalah na račun tega govora glej: Koloini, *Ob pismih Antonu Černetu*, str. 659–60; »Iz Gorice«, *Novice*, 17. 7. 1861, str. 237–238.

⁷⁹ O tem glej: Agneletto, *Gospodarski položaj Slovencev*, str. 374; Lazarevič, *Spremembe in zamišljanja*, str. 34; Gestrin, *Oris gospodarstva na Slovenskem*, str. 136.

aktivisti, kakršen je bil sam, prizadevali odpraviti.⁸⁰ Nacionalne strasti je bilo laže podžgati s prikazovanjem jasnih ločnic med nami in drugimi, pri čemer se je istovetenje nacionalne in socialne drugačnosti izkazalo za nadvse priročno. Medtem ko je ruralni svet veljal za območje slovenstva, so v meščanskem »velikem svetu« dominirali nemško ali italijansko govoreči »tujci«.

Zavezništvo je Černe nazadnje našel pri tolminskem posestniku Laharnarju, ki je bil podobnih nazorov in prav prek njega je poskušal zbrati podpise za oblikovanje zaupnice. Prizadevanje sicer ni dalo otipljivih rezultatov, saj je bilo Černetovega vstopanja v dunajski državni in goriški deželni zbor nepreklicno konec. Se je pa s Petrom Laharnarjem iz omenjene družine, sicer okrajnim glavarjem v več istrskih mestih in Sežani ter svetnikom deželnega sveta v Bukovini, poročila Antonova vnukinja Albina (hči Franca in Amaliije).⁸¹

Zaključek

Približan pogled na Černetova dejanja in osebnostne poteze izriše ambicioznega človeka, ki po eni strani vzdržuje zakoreninjene predstave in išče potrditev ugleda v izvorni skupnosti, a postane žrtev razmer, ki so mu omogočale socialni dvig, s tem pa neke vrste tujec v lastnem domu. Tako postane karikatura sprememb 19. stoletja: medtem ko v velikem svetu prosperira, v domačem degenerira, prav propad doma pa nazadnje vodi k dokončnemu političnemu porazu.

Spremljanje njegove življenjske poti nam pomaga bolje razumeti ozadja procesov, ki ob panoramskem pogledu na že poznan tok dogodkov niso tako zaznavni. Z daljave je Černe videti kot »tipična« osebnost iz visokih krogov podeželja 19. stoletja: pogledoval je izza domače stvarnosti, želel je uspeti v »velikem svetu«, se profilirati v širši, ne le vaški eliti. Pa vendar, če pogled izostrimo, vidimo, da je vseskozi vpliv usmerjal v domač Tomaj, tam je kopicil posest in skrbel, da mu ne bi kdo odvzel primata. Videti je kot narodnjak, ki je postal narodni odpadnik, zato so se mu ljudje uprli. Z natančnejšim opazovanjem njegovega sveta pa pred nas stopijo socialno-ekonomske razmere, ki jih je pomagal ustvariti, in mu nikakor niso mogle koristiti. Protest, ki se je prikazoval kot ultimativni izraz nezadovoljstva nad izdajstvom, je, kot kaže, nosil tudi socialni pečat.

Pregled nad razmerji, ki se razkrijejo ob pregledu Černetovih kupoprodajnih pogodb, razkrije težavne odnose, ki so jih zaznamovali dolgovi. Vas je torej zgolj na videz delovala povezano, dejansko pa so jo bremenila razmerja ekonomskih in socialnih odvisnosti, ki jih je bilo vsaj v Tomaju, kjer je Černe vztrajal pri nemščini, mogoče povezati z nacionalnim označevalcem. Uteleša odpor proti Černetu v nekem smislu tudi zoperstavljanje politikam vlade, kot so zapisali v njemu nasprotni *Soči*,

⁸⁰ Vošnjak, *Spomini*, str. 283; narodno mlačnost oz. ravnodušnost tematizirajo tudi raziskovalci habsburškega imperija, glej npr. Zahra, *Imagined Noncommunities*; Ginderachter in Fox (ur.), *National Indifference*.

⁸¹ V Soči so volivce na Krasu svarili pred Laharnarjem, ko je ta kandidiral v državni zbor, zapisali so, da naj bi šlo za »drugega Černeta«, ki da bo delal za vlado proti ljudstvu. Glej: »Volilno gibanje. Spomin na Černetove čase. (Kraševcem v preudarek)«, *Soča*, 11. 5. 1907, str. 2.

kjer so to argumentirali s tem, da je bil tomajski poslanec vladni kandidat?⁸² Na podlagi zbranih dokumentov bi Černeti težko preprosto izenačili z vlado, čeprav je z njo kasneje simpatiziral. Mogoče pa bi bilo tezo tudi obrniti in primerjati ljudski odpor s protestom proti devinskim gospodom štiri desetletja pred tem.

Malce podrobnejši vpogled v Černetovo življenjsko pot izpostavlja povezanost nacionalnega in socialnega in torej narekuje potrebo po povezovanju gospodarskih in političnih vprašanj. Njegov primer je seveda specifičen, za razliko od velikega dela poznanih slovenskih politikov je bil Černe posestnik, ni bil posebej izobražen, tako da ni mogel opravljati pripravništva ali odvetniške prakse v različnih krajih, kot je bilo v navadi pri izobraženih prvakih. Prav tako je bil Tomaj posebna vas, ki je ne moremo preprosto preslikati v druge kontekste. Analiza Černetove poti in razmerij, v katera je bil vpleten, zato ne ponuja modela razumevanja, želi pa postaviti vprašanja, ki bi jih lahko naslovili tudi v drugih okoliščinah.

Viri in literatura

Viri

Arhivski viri

PANG – Pokrajinski arhiv Nova Gorica

PANG 939 – Zapuščina družine Černe

ŽAT – Župnijski arhiv Tomaj

Sila, Matija. »Rodovnik rodbine Marka Černe v Tomaju«, Nedatirano, najbrž 1913. Župnijski arhiv Tomaj.

Časopisni viri

Agneletto, Josip. »Gospodarski položaj Slovencev«. *Veda*, let. 4, št. 4, 1914, str. 368–381.

Domovina. »Deželne zadeve«. 19. 1. 1867, str. 41.

Domovina. »Državni zbor«. 29. 5. 1868, str. 86–87.

Laibacher Zeitung. »Nichtamtlicher Theil. Cerne und Deschmann.« 2. 7. 1861, str. 590.

Neue Freie Presse. »Inland. Görz, 7. April«. 11. 4. 1872, str. 3.

Neue Freie Presse. »Inland. Görz, 23. April«. 23. 4. 1872, str. 4.

Neue Freie Presse. »Inland. Laibach, 20. April«. 24. 4. 1872, str. 4.

Neue Freie Presse. »Nach Schluß des Blattes. Oesterreichische Delegation«. 10. 10. 1872, 8.

Novice. »Govori v državnem zboru o narodnih zadevah slovanskih v seji 14. in 17. maja t. l.« 28. 5. 1862, str. 173–174.

Slovan. »Viktor Dolenc«. 5. 10. 1887, str. 290–291.

Slovenski narod. »Dopisi. Iz Goriškega, 23. feb.« 27. 2. 1872, str. 1.

Slovenski narod. »Nezaupnica Črnetu«. 16. 4. 1872, str. 1.

Soča. »Črnetov manifest«. 6. 4. 1872, str. 1.

Soča. »Črni listi«. 23. 3. 1872, str. 2.

Soča. »II. shod volilcev v Sežani«. 20. 4. 1872, str. 2.

Soča. »S Krasa«. 9. 3. 1872, str. 1.

Soča. »Slava apostolu Slovenstva na Goriškem«. 1. 11. 1906, str. 1.

Soča. »Volilno gibanje. Spomin na Černetove čase. (Kraševcem v preudarek)«. 11. 5. 1907, str. 2.

Soča. »Vrli Kraševci«. 23. 3. 1872, str. 1.

⁸² »Volilno gibanje. Spomin na Černetove čase. (Kraševcem v preudarek)«, *Soča*, 11. 5. 1907, str. 2.

Spletni viri

Spletni portal Robert Fonda Genealogy: <https://gw.geneanet.org/rfonda> (dostop 5. 6. 2023)

Literatura

- Beguš, Ines: Gostišče podjetne vaške skupnosti v Nadiških dolinah (Ažla, 18. stoletje). *Preživetje in podjetnost: integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes* (uredila Aleksander Panjek in Žarko Lazarevič), Koper, 2018, str. 219–247.
- Brewer, John: Microhistory and the Histories of Everyday Life. *Cultural and Social History* 7, 2010, št. 1, str. 87–109.
- Cencič, Mira: *Tomaj, Krasa raj*. Šempeter pri Gorici: samozal., 2004.
- Cvirn, Janez: Kdor te sreča, naj te sune, če ti more, v zobe plune: Dragotin Dežman in slovenstvo. *Zgodovina za vse* 14, 2007, št. 2, str. 38–56.
- Černe, Anton: Odgovor, to je opravičenje poslanca Antona Černe-ta na nezaupnico, katero je podpisalo 51 mož, ki se imenujejo volilci. Tomaj, april 1872. *Državni in deželni poslanec Anton Černe (1813–1891). Ob dvestoletnici rojstva* (ur. Branko Marušič), str. 49–64. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2013.
- Gabršček, Andrej: *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice*. Ljubljana: samozal., 1932.
- Gestrin, Ferdo: Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma: (do leta 1918). *Kronika* 17, 1969, št. 3, str. 129–138.
- Ginderachter, Maarten Van, Fox, Jon (ur.): *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe*. New York: Routledge, 2019.
- Grdina, Igor: *Slovenci med tradicijo in perspektivo: politični mozaik 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.
- Hadalin, Jurij: Govorice in čenče v delu Albina Kjudra Zgodovinski mozaik Primorske: pomemben kamenček v mozaiku pričevanj ali zgolj obroben podatek? *Acta Histriae* 19, 2011, št. 4, 729–742.
- Judson, Pieter M: *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Ljubljana: Sophia, 2018.
- Kalc, Aleksej: Tržaško podeželje in policijski red iz leta 1777. Kratek sprehod med črko in stvarnostjo. *ANNALES – Series historia et sociologia* 9, 1999, št. 2, str. 271–288.
- Kjuder, Albin: *Tomajske družine – zapisi Albina Kjudra o tomajskih družinah, knjigi III in IV*. Tomaj: samozaložba, 1956/1957.
- Kjuder, Albin: *Zgodovinski mozaik Primorske: s posebnim poudarkom gornjega Krasa*. Sežana: Občinska skupščina, 1972.
- Koloini, Borut: Ob pismih Antonu Černetu, slovenskemu poslancu. *Primorska srečanja* 24, 2000, št. 233, str. 655–660.
- Lazarevič, Žarko: *Kmečki dolgovi na Slovenskem: socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Lazarevič, Žarko: *Spremembe in zamišljanja: gospodarsko-zgodovinske refleksije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Levi, Giovanni: *Nematerialna dediščina: življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja*. Ljubljana: ŠKUC: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1995.
- Marušič, Branko: *Doktor Karel Lavrič (1818–1876) in njegova doba*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Marušič, Branko (ur.): *Državni in deželni poslanec Anton Černe (1813–1891): ob dvestoletnici rojstva*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2013.
- Melik, Vasilij: *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*. Maribor: Litera, 2002.
- Moritsch, Andreas: *Das nahe triester Hinterland: zur wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung*

- vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*. Gradec: H. Böhlau, 1969.
- Panjek, Aleksander: *Kulturna krajina in okolje Krasa. O rabi naravnih virov v novem veku*. Koper: Univerza na Primorskem, 2015.
- Panjek, Aleksander: Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja: o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju. *Zgodovinski časopis* 77, 2023, št. 1-2, 60–87.
- Ramšak, Mojca: *Žrtvovanje resnice: opoj zmuzljivih diskretnih nediskretnosti*. Maribor: Litera, 2006.
- Vilfan, Sergej: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Vošnjak, Josip: Socijalni problem in kmetijski stan. *Letopis matice slovenske za leto 1885*, 1885.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Zahra, Tara: Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis. *Slavic Review* 69, 2010, št. 1, str. 93–119.

SUMMARY

The Tomaj Landowner and Politician Anton Černe (1813-1891) between Vienna and His Native Community: A Close-Up View of the Life of a Village Magnate

Miha Zobec

This article provides an insight into the life of Anton Černe (1813–1891), a land owner from Tomaj, a deputy in the Provincial Diet and in the Parliament. The Černe family (familiarily known as Fabjanji) was traditionally a prominent family in Tomaj, with mayors and stewards of feudal lords descending from its ranks. It was Anton, however, who, by ascending to the provincial and state assemblies, reached far beyond the domestic realm and established himself at the provincial level. Despite his considerable ascent, he always looked towards his native Tomaj and used his political offices to strengthen his domestic property. His journey to the top, however, ended ingloriously in 1872, when he decided to support direct elections to the Parliament in Vienna, which was considered national treason by the national-liberal Slovenian politicians, who censured him. The Karst grandee reacted rather ineptly, almost cynically, to the dissatisfaction shown and—believing that the people sided with him—invited the electorate to a tavern where they had previously passed a vote of no-confidence in him. It turned out that the Tomaj MP had quite misjudged the will of the people, who responded to his explanation with a public lynching. In addition to his political activity, Černe's trajectory is also characterized by economic activity aimed at the accumulation of property. An analysis of his activities therefore requires the integration of segments of the past that are usually treated separately, namely economic and political history. By the same token, Černe's life-course is about understanding the web of relationships that he entered into throughout his life. By analyzing this network we can better understand the way in which relations in the community of origin transformed throughout the nineteenth century. Moreover, this way we can also comprehend interactions between the community and the political leaders and authorities. Methodologically speaking, the paper is therefore built on a micro-historical perspective, and thus on the conviction that by zooming on a miniature social reality, we can disclose the layers of the past that are invisible from a macro perspective. Nevertheless, in order not to fall into the trap of local exceptionalism, the paper at hand seeks to contextualize the reality that emerges from microscopic observation within a historical framework.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 1-2 (169) | str. 1–262